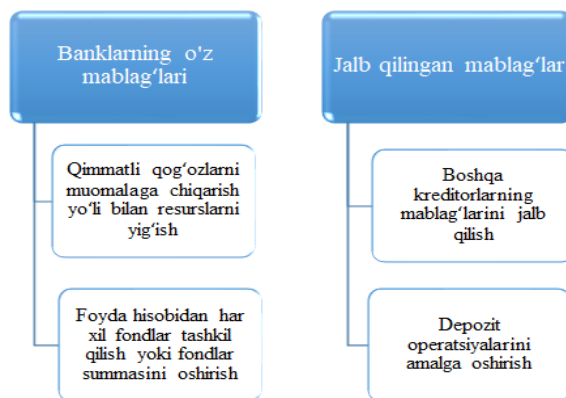

TIJORAT BANKLARI PASSIVLARINING OPTIMAL TARKIBINI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI

Toshpo'latova Farangiz Jahongir qizi
Toshkent Moliya instituti magistranti

Bugungi kunda O'zbekiston iqtisodiyotida tijorat banklari asosiy o'rinni egallaydi. Majburiyatlar esa tijorat banklarining faoliyati va barqarorligida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Majburiyatlar banklarning mijozlar depozitlari, banklararo ssudalar va qarzlarni chiqarish kabi turli manbalardan oladigan mablag'larini ifodalaydi. Ushbu mablag'lar banklar uchun kreditlar berish va investitsiyalarni amalga oshirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Majburiyatlarni samarali boshqarish banklarning pul mablag'larini olish talablarini qondirish va moliyaviy majburiyatlarini bajarish uchun zarur likvidlikka ega bo'lishini ta'minlaydi. Majburiyatlarning tarkibi va boshqaruvi bankning moliyaviy barqarorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Tijorat banklari passiv operatsiyalari:

1-Rasm. Tijorat banklari passiv operatsiyalari turlari

Majburiyatlar foiz stavkasi riski, moliyalashtirish riski va likvidlik riski kabi turli risklarni boshqarish uchun ajralmas qism hisoblanadi. Banklar ushbu risklarni kamaytirish hamda qisqa muddatli va uzoq muddatli moliyalashtirish manbalari o'rtasida sog'lom muvozanatni saqlash uchun o'z majburiyatlarini diqqat bilan shakllantirish kerak. Majburiyatlar aralashmasi bankning mablag'lar tannarxiga ta'sir qiladi, bu esa o'z navbatida uning rentabelligiga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Banklar o'zlarining sof foiz marjasi va umumiy moliyaviy ko'rsatkichlarini optimallashtirish uchun arzon depozitlar va boshqa barqaror moliyalashtirish manbalarini jalb qilishga intiladi. Majburiyatlar ko'pincha depozitlar, jamg'arma hisobvaraqlari va boshqa moliyaviy mahsulotlar ko'rinishida bank balansining mijoz tomonini ifodalaydi. Mijozlarning ishonchini, qoniqishini va uzoq muddatli munosabatlarini saqlab qolish uchun majburiyatlarni samarali boshqarish zarur.

Tijorat banklari majburiyatlarining maqbul tarkibini shakllantirish mavzusi banklarning moliyaviy barqarorligi va faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi bilan juda dolzarbdir. Shu sabablarni hisobga olgan holda ushbu mavzu bank sektorining barqarorligi, samaradorligi va raqobatbardoshligini ta'minlashga qaratilgan bank boshqaruvi, tartibga soluvchi organlar, siyosatchilar, bozor ishtirokchilari uchun muhim hisoblanadi.

Tijorat banklari uchun majburiyatlarning optimal tarkibini shakllantirish turli omillar tufayli qiyin bo'lishi mumkin. Bu boradagi ba'zi muammolar va mulohazalarga quyidagilar kiradi:

1. Foiz stavkalari xavfi: Foiz stavkalari riskini boshqarish uchun qisqa muddatli va uzoq muddatli majburiyatlarni muvozanatlash, ayniqsa, foiz stavkalari o'zgaruvchan muhitda murakkab bo'lishi mumkin.

2. Moliyalash xarajatlari: Tijorat banklari har xil turdagi majburiyatlar, masalan, depozitlar, banklararo qarzlilar va obligatsiyalar narxini hisobga olishlari kerak, shu bilan birga umumiy moliyalashtirish xarajatlarini optimallashtirishni ta'minlaydi.

3. Normativ talablar: Banklar o'z majburiyatlari tarkibi bilan bog'liq me'yoriy talablarga rioya qilishlari kerak, masalan, kapital yetariligi va likvidligining ma'lum darajasini saqlab qolish.

4. Aktiv-passiv boshqaruvi: Banklar mablag' yetishmovchiligi va likvidlik inqirozi xavfini minimallashtirish uchun aktivlar va passivlarning muddatlari va pul oqimlariga mos kelishi kerak.

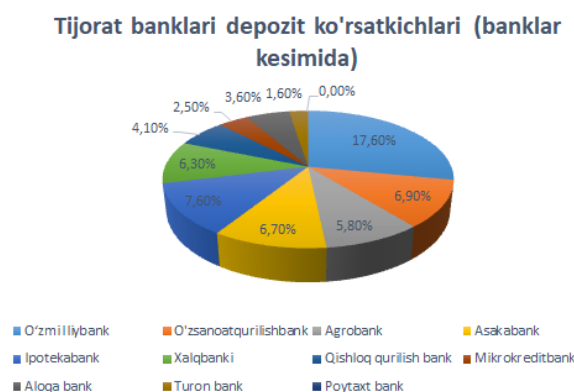
5. Iqtisodiy sharoitlar: Iqtisodiy tebranishlar va noaniqlik banklar uchun har xil turdagi majburiyatlarga bo'lgan talabni bashorat qilishni qiyinlashtirishi mumkin, bu esa optimal tarkibni saqlashni qiyinlashtiradi.

6. Bozor dinamikasi: Depozitlarning ayrim turlari bo'yicha mijozlarning xohish-istaklarining o'zgarishi yoki banklararo bozorda mablag'lar mavjudligining o'zgarishi bank majburiyatlari tarkibiga ta'sir ko'rsatishi mumkin.

7. Raqobat bosimi: Banklar raqobatbardoshlikni saqlab qolish uchun javobgarlik tarkibini shakllantirishda raqobatchilarning strategiyalarini va umumiy bozor muhitini hisobga olishlari kerak.

8. Texnologik yutuqlar: yangi moliyaviy texnologiyalar va muqobil moliyalashtirish manbalarining paydo bo'lishi banklardan o'zlarining javobgarlik tarkibi strategiyalarini moslashtirishni talab qilishi mumkin.

2023-yil 1-yanvar holatiga ko'ra O'zbekiston Respublikasida davlat ulushi mavjud bo'lgan tijorat banklarining kapitali 61 919 mlrd so'm bo'lib, bu ko'rsatkich jami miqdorning 78% ini tashkil qiladi. Banklar tomonidan jalb etilgan jami depozitlar 221335 mlrd. so'mni tashkil etib, undan 33 848 mlrd. so'm qismi davlat ulushi mavjud banklar bo'lgan banklar tomonidan jismoniy shaxslardan jalb etilgan. Boshqa banklarda esa bu ko'rsatkich 43 327 mlrd so'mni tashkil etadi.⁸

⁸ O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti ma'lumoti (<https://cbu.uz/uz/statistics/bankstats/843940/>)

Xulosa tariqasida shuni ayta olamizki, tijorat banklari uchun passivlarning maqbul tarkibini shakllantirish risk, tannarx, tartibga solish talablariga muvofiqligi va bozor dinamikasini sinchkovlik bilan muvozanatlashtirishni talab qiladi. Bu ko'pincha aktiv-passivlarni boshqarishning murakkab usullarini va bankning moliyalashtirish talablari va tavakkalchilikning mohiyatini chuqur tushunishni o'z ichiga oladi. Shuningdek, majburiyatlarni ehtiyotkorlik bilan boshqarish va optimallashtirish tijorat banklarining barqarorligi, o'sishi va uzoq muddatli muvaffaqiyati uchun juda muhimdir. Bu bankning manfaatdor tomonlarga xizmat ko'rsatishda mustahkamligi va samaradorligini ta'minlash uchun moliyalashtirish, likvidlik, me'yoriy hujjatlarga rioya qilish, risklarni boshqarish va mijozlar bilan munosabatlarni muvozanatlashdan iboratdir